

Невен Исаиловић
Александра Фостиков*

Историјски институт
Београд

**ИСПРАВА КРАЉА СТЕФАНА ТОМАША КОЈОМ ОВЛАШЋУЈЕ
ЈАКОВА ТЕСТУ ДА ПОВРАТИ НОВАЦ ОПЉАЧКАН ПОД
СИЊЕМ**

Ливно, 1449, децембар 2.

Сажетак: Краљ Стефан Томаш обавештава млетачког дужда и његове службенике, као и друге италијанске владаре, да су двојица браће (можда фратра?) опљачкали новац, положен у сакристију Цркве Св. Марије у сињском подграђу, који је био послао Петру Таловцу због неког заједничког посла. Краљ из тих разлога овлашћује свог човека и млетачког поданика, Јакова Тесту из Трогира, да изврши истрагу крађе и да, на сваки могући начин, поврати украдени новац. Уједно моли млетачке власти да, на њиховој територији, помогну Јакову у истрази, обећавајући да ће им се одужити за предусретљивост. Исправа је сачувана у оригиналу, а написана је на латинском језику. У начелу има формулар повеље, али према садржају и функцији припада писмима.

Кључне речи: Стефан Томаш, Петар Таловац, Јаков Теста, Црква Св. Марије у Цетини (подграђе Сиња), фрањевци, XV век, повеља, овлашћење.

Од млетачког освајања далматинских градова 1420. године, на простору далматинског залеђа владало је ривалство између Венеције, хрватског племства и Босне. После смрти Иваниша Нелипчића (1435) и његовог зета Ивана VI (Анжа) Франкопана (1436), њиховим земљама – Клишким, Цетинским и Омишким кнештвом завладали су миљеници угарског краља Жигмунда, браћа Таловци, од којих су двојица, Матко и Петар (Перко) носили и звање хрватско-далматинских банова. Каравански путеви који су из источнојадранског приморја преко далматинског залеђа водили у Босну, појачавали су контакте Таловаца и Котроманића.¹

* Ел. пошта: neven.isailovic@gmail.com и aleks.fostikov@gmail.com.

¹ P. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda (1435–1437)*, *Godišnjak FF u Novom Sadu* 12–1 (1969) 95–99; V. Klaić, *Povijest Hrvata* III, Zagreb 1980, 271, 292–303.

Са јачањем области Косача, у њихове међусобне односе уплели су се и војвода Сандаљ Хранић и војвода и херцег Стјепан Вукчић. Ти односи су били променљиви и кретали су се од сарадње до отвореног сукоба. Како су током 40-их година XV века и Котроманићи и Таловци били присталице угарске власти у одређеним политичким, али и привредним, активностима деловали су и заједнички.²

О једном таквом случају сарадње, крајем 1449. године, између краља Томаша и бана Петра (Перка) Таловца, податке пружа и овде донета исправа босанског владара. Није познато ради којег заједничког посла је протовестијар Рестоје однео 550 дуката краља Томаша бану Перку у Сињ. Вероватно да је у питању био неки трговачки пројекат, а можда и војна сарадња, пошто је Перко у том тренутку ратовао са својим заменицима у Хрватско-далматинском банату – Томашем Твртковићем и Иванцем Новаковићем. Савезништво Стефана Томаша и Перка било је варљиво – свега неколико месеци раније, босански краљ је намеравао да преузме поседе Таловаца, а у своју титулатуру је још коју годину пре тога унео Хрватску и Далмацију. Током 1449. године, пак, покушавао је споразумно доћи до дела Перковог баната.³ Наведени новац депонован је у Цркви Свете Марије у Цетини, а како из самог акта није могуће са потпуном сигурношћу утврдити да ли га је ту положио Рестоје или Перко, ни разлог таквог поступка није могуће утврдити. Фрањевачки манастир у Сињу могао је том приликом да се јави и као посредник у пословању, како босанског владара, тако и бана Перка, али и самог Рестоја, преданог римокатолика, који је, још у време Твртка II, очигледно одиграо значајну улогу приликом даривања привилегија фрањевачком реду 1436. године.⁴ Из црквене сакристије су га ноћу, кришом, украла браћа Томаш и Илија, побегавши након тога у непознатом правцу.

Да ли су ова двојица била само сродници, па се стога и називају „браћом“, или се можда радило о фратрима из наведеног манастира, није могуће поуздано утврдити. Како се у акту називају искључиво *fratres*, али не и *fratres minores*, те се наводе са ознаком „неки“, хипотезу о фрањевцима немогуће је проверити, јер нема других познатих података

² М. Ђунјић, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo 1967, 66–86; isti, *Bosna i Venecija. Odnosi u XIV i XV. st.*, Sarajevo 1996, 227–279; V. Klaić, *Povijest Hrvata* III, 292–303; S. Jalimam, *Vojno-političke veze srednjovjekovne Bosne i Cetinske krajine u vrijeme kralja Stjepana Tomaša*, *Istraživanja* 6 (Mostar 2011) 19–36.

³ I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru II*, prev. J. Stipišić, Split 1979, 960–961; V. Klaić, *Povijest Hrvata* III, 292–303; M. Ђунјић, *Bosna i Venecija*, 243–250.

⁴ С. Рудић, *Неколико нових података о Рестоју Милохни*, ИЧ 58 (2009) 174–177.

о наведеној крађи. У прилог те хипотезе ишли би подаци да је новац украден из манастирске ризнице, под окриљем ноћи, као и да су имена двојице починилаца очигледно позната, те да се сматра да су побегли на територију Венеције или у Италију. Све то наводи на помисао да су Томаш и Илија за полагање новца сазнали или као чланови братства или од саучесника из манастирског комплекса. Како то показује случај крађе из ризнице Вестминстерске опатије, с почетка XIV века, добро познат у литератури, плачка сакристије обично је подразумевала истовремено корупцију и планирање.⁵

У сваком случају, Томаш је, вероватно преко Рестоја, овластио Јакова Тесту⁶, као млетачког грађанина, да истражи читав случај, потражи поменуте крадљивце на територијама под влашћу Венеције, али и у читавој Италији, да ухвати њих и њихове евентуалне саучеснике и да поврати украдени новац у целости. Како не би имао проблема са тамошњим властима, краљ Томаш му практично издаје „дипломатски пасош“ – овлашћење са пропратним обавештењем и молбом упућеном италијанским владарима, а пре свега млетачком дужду, пошто се очито очекивало да су наведени лопови побегли у неки од приморских градова на Балкану.⁷ Како је завршена Тестина мисија и да ли је новац враћен – није нам познато, као што се не зна ни да ли се овај инцидент одразио на односе између Котроманића и Таловаца. Извесно је само да су, према устаљеној пракси, и босански краљ и Косаче и угарски великаши и Млечани, одмах после смрти бана Перка Таловца (1453), хтели на различите начине да узурпирају област његових малолетних наследника.⁸

Исправа краља Томаша не садржи само низ података који сведоче о сарадњи између Томаша и Перка, или о дипломатској улози Јакова Тесте, као човека протовестијара Рестоја, преко кога је и ступио у службу босанских владара, већ и сам повод њеног настанка представља важно и ретко сведочанство о једној епизоди из свакодневног живота – крађи, као и правном третману исте. Због тога је акт нашао своје

⁵ J. R. S. Phillips, *The Great Crown Jewels Robbery of 1303, by Paul Doherty (London: Constable, 2005; pp. 242)*, English Historical Review CXXII (497) (2007) 812–813.

⁶ Видети одељак о просопографским подацима.

⁷ Ž. Radić, *Zatvor u srednjovjekovnom trogirskom pravu*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 12–1 (2005) 97–98.

⁸ V. Klaić, *Povijest Hrvata* III, 311–330; Н. Исаиловић, *Брачни планови Котроманића и државна политика Босне половином XV века*, Пад Српске деспотовине 1459. године, Београд 2011, 205–207.

место и у литератури о кривичном праву и казненом поступку.⁹ Иако је сигурно да је чин крађе, и то не неке свакодневне пљачке, већ отимања новца који се директно тицао једног владара, једног бана, а затим и угледног фрањевачког манастира, оставио још трагова у оновременим документарним изворима, остатак кореспонденције поводом овог питања није нам данас познат. Разматрајући значај овог акта, треба истаћи и да је један податак из истог, помен Цркве Свете Марије у Цетини, још од краја XIX века често коришћен у историографији у оквиру расправе о убикацији топонима Цетина. Различити ставови историографа усаглашени су тек у новије време, када је потврђено да се ради о подграђу Сиња, а не о селу код Врлике, на изворишту реке Цетине.¹⁰

Опис исправе

Документ је сачуван у оригиналу, у Мађарском националном архиву (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) у Будимпешти под сигнатуром *Diplomatikai Levéltár* (DL) 44557.¹¹ Припада збирци која се некада налазила у Мађарском народном музеју (Q 10 – Magyar nemzeti múzeumi törzsanyag) и скупини докумената који су припадали Николи Јанковићу (Miklós Jankovich), пештанском колекционару који је сву своју грађу завештао поменутом музеју. Према инвентарском запису, види се да се ради о оригиналу, исписаном на папиру са утиснутим печатом, а дат је и регест акта.¹²

Исправа је исписана на дволисту папира, а према оријентацији текста има облик положеног правоугаоника ширине 290 мм и дужине 220 мм. Ради се дакле о читавом табаку типа *carta reale*, пресавијеном на половину.¹³ Исписани акт био је пресавијен једном по дужини и два пута по ширини творећи шест приближно једнаких поља (три доња поља су нешто дужа). Маргине су 35 мм горе, 30 мм лево и 26 мм десно, док испод текста остаје 70 мм неисписаног простора. Документ је релативно

⁹ Видети нап. бр. 7.

¹⁰ I. Botica, *Franjevački samostan i crkva Sv. Marije u podgrađu Cetini pod Sinjem* (primjer povijesnoga diskontinuiteta), *Povijesni prilozi* 38 (2010) 9–29 (са старијом литературом).

¹¹ Архив се донедавно звао Мађарски државни архив (Magyar Országos Levéltár).

¹² *Collectio diplomatica Hungarica*, Budapest 2008. (DVD-ROM)

¹³ V. Novak, *Filigranologija kao pomoćna historijska nauka*, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije* 1 (1954) 57–59; J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1972, 18.

добро очуван – присутна су само мања затамњења и лакуне, углавном на прегибима. Будући да нисмо имали непосредан увид у оригинал, већ смо располагали само квалитетним дигиталним снимком исправе, нисмо били у могућности утврдити да ли је на папиру присутан водени знак.

Од украса постоји само увећано иницијално слово S и нешто већа почетна слова у именима и титулама. Текст је на латинском језику, исписан у 19 редова, мастилом тамносмеђе боје. Писмо је позна готичка минускула са бројним елементима хуманистике. Писар није именован, али се можда ради о истом анониму који је, осам година касније (1457), писао овлашћење краља Томаша за посланика Николу Тесту, сина Јакова који се помиње у анализираној исправи.¹⁴

Акт је запечаћен типаром који је био утиснут испод текста, на следећи начин – прво је, са полеђине, кроз оба листа папира провучена папирна трака, затим је на спој њених кракова наливен црвени восак, преко воска постављен необично велики ромбично заротирани квадрат влажног папира и, најзад, преко њега отиснут типар. Наведени квадрат је толико велик да покрива делове седам последњих редова текста. Од тог заштитног папира данас је скоро сасвим истрвен централни део на коме се налазио отисак, заједно са знатним делом воштане масе од које су остали само уломци. Иако је сам печат великим делом уништен, те симболи и легенда нису читљиви, податак да централни круг има промер од око 48 мм, наводи на мишљење да је и овај акт запечаћен, типаром из категорије средњих печата краља Твртка II, које је краљ Томаш користио.¹⁵

Савремених записа нема, а од познијих се спреда, у горњем левом углу налази датум 1449 XII/2, исписан графитном оловком. На предњој страни се налази и један модерни штамбил збирке Николе Јанковића. На полеђини је датум исправе три пута исписан графитном оловком (1449, Dec 2), једном погрешно (1449, Oct 2), а у горњем десном углу се налазе и две сигнатуре из XVIII или раног XIX века (FR ili TR N. 1, прецртано FR

¹⁴ Н. Исаиловић, *Акредитивно писмо краља Стефана Томаша за посланика Николу Тесту*, ССА 7 (2008) 175–186.

¹⁵ L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München–Leipzig 1914, 294; P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Сарајево 1970, 45–47. Вероватно се радило о познатом Твртковом типару промера 45 мм, на коме се налазио готички натпис у двострукој кружници – + S(igillum) Domin(i) Tvertconis Dei gratia Regis Bosne E(t) cetera). Ликовни мотив био је хералдички грб са окруженим словом Т, изнад кога се налази кацага са пауновим перјем, а све то у простору ограниченом са шест полукругова.

ili TR N. 5). На истој страни се налази и шест модерних штамбиља (два Народног музеја, један збирке Јанковића, три Мађарског државног архива – од чега један са сигнатуром). Два штамбиља су црвена, а остали су црне боје.

Поред оригинала, један препис се чува у Архиву ХАЗУ у Загребу (сигнатура I d 169, пр. 1), али је он вероватно рађен према Луцићевом испису, а не на основу изворника. Није познато како су овај документ, као и овлашћење дато Николи Тести 1457. године, доспели у збирку Јанковића. Оба су несумњиво била у рукама припадника породице Теста, а отуда су доспели у збирку шибенског племића Карла Вранчића из које их је исписао Луцић у XVII веку. Јанковић их је вероватно купио од Вранчићевих наследника.¹⁶

Ранија издања

G. Lucio, *Memorie storiche di Tragurio ora detto Traù*, Venetia 1673, 450–451 (оригинални текст); I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru II*, 960–961 (превод Јакова Стипишића); M. Brković, *Pet srednjovjekovnih isprava iz XV st. izdanih u Sinju (V' Sinj) – Cetini*, Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno-arheološka baština, Split 2010, 372 (оригинални текст и превод, према издањима Луцића и Стипишића). Регести објављени у: I. Kukuljević Sakcinski, *Izvadci listinah i poveljah bosanskih*, Arkiv za povestnicu jugoslavensku 2 (1852) 28; E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, 209; J. Stipišić, M. Šamšalović, *Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije*, Zbornik HI JA 3 (1960) 575, br. 2151; M. Brković, *Srednjovjekovna Bosna i Hum. Identitet i kontinuitet*, Mostar 2002, 226.

После Луцића, документ нико није приредио на основу оригинала, али је Луцићево читање било готово без грешака. На одређене пропусте и варијанте, указаћемо на одговарајућем месту.

Текст исправе

Stephanus Thomas dei gratia Rascie, Bosne maritimeque Rex etc. universis ac singulis Christi fidelibus et presertim |2| illustrissimo principi domino Francisco Fuscari dei gratia duci Venetiarum etc. nec non ducibus,

¹⁶ J. Stipišić, M. Šamšalović, *Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije*, Zbornik HI JA 3 (1960) 575, br. 2151, 587, br. 2350; I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru II*, 960–962.

marchionibus, comitibus ac liberarum civitatum, comunitatum, opidorum et castrorum rectoribus, capitaneis ac uniuscuiusque [4] officii, dignitatis ac status hominibus per partes Italie constitutis et precipue in dominio Venetiarum salutem [5] et prosperos successus. Noveritis per presentes quomodo nos certam pecunie quantitatem videlicet quingentos quinquaginta [6] florenos per nostrum fidelem prothovestiarium Restoiam ad banum Petrum pro quibusdam nostris negotiis destinaveramus; [7] qui dictam pecuniam in sacristia Sancte Marie in Cetina collocaverat quam quidem pecuniam fratres quidam duo scilicet Tho[8]mas et Elias de nocte furtim subtrahentes aufugerunt. Quare nos super inquisitione dictarum pecuniarum [9] constituentes nostrum specialem procuratorem et inquisitorem fidelem vestrum civem Traguri Jacobum Testa mittimus [10] per omnes vestras civitates ac terras ubicunque dictos subtractores reperire possit; dantes et concedentes [11] eidem Jacobo Testa plenam et liberam potestatem; si in aliquo locorum dictos subtractores vel in hac [12] subtractione eorum socios aut conscios invenerit quod¹⁷ eos nomine nostro cogere et omnem causam agere et dictam pecuniam [13] ab eis sine ulla alicuius contradictione libere possit petere secundum quod ius et iusticia requirit ac etiam si aliquis alter [14] eandem pecuniam a dictis fratribus habuisset idem Jacobus Testa ab eodem dictam pecuniam exigere et habere possit. Quam ob rem [15] vestras fraternitates et amicitias instantissime rogamus quatenus in hac re sicut in ceteris iustis et honestis [16] petitionibus soletis nobis annuere velitis ac facere cogere dictos subtractores ac eorum socios et conscios si [17] eos reperiri contingat ut dictus Jacobus Testa inquisitor earundem pecuniarum nomine nostro eam pecuniam integre [18] habere possit. Quod si ut superius¹⁸ effeceritis nos ad paria et his maiora vestra beneficia offerimus. Datum in [19] castro nostro Hlivna, die II° mensis decembris M^o CCCC^o XL^{mo} nono.

Превод исправе

Стефан Томаш, милошћу божјом краљ Рашке, Босне и Приморја итд. свима и појединима Христу вернима, а нарочито преславном владару господину Франческу Фоскарију, милошћу божјом млетачком дужду итд. и херцезима, маркграфовима, кнежевима, ректорима и капетанима слободних градова, општина, вароши и утврђења, као и свим људима које год службе, звања или статуса [а који се налазе]

¹⁷ И. Луцић: qui.

¹⁸ И. Луцић: praesumitur.

на подручју Италије, а посебно на подручју под млетачком влашћу, [упућујем] поздрав и [желим] успех и напредак. Нека вам је на знање овом исправом да смо по нашем верном протовестијару Рестоју послали одређену количину новца, тачније 550 дуката, бану Петру због неких наших послова; он је тај новац положио у сакристију Цркве Свете Марије у Цетини, али су тај новац нека двојица браће¹⁹, звани Томаш и Илија, ноћу кришом украли и побегли. Стога смо ми именовали нашег посебног и заступника и истражитеља, вашег верног грађанина Трогира, Јакова Тесту, ради истраге у вези са тим новцем, и шаљемо га да обиђе све ваше градове и области где год би могао наћи наведене крадљивце, дајући и уступајући истоме Јакову Тести пуно и слободно овлашћење – ако у неком од тих места нађе речене крадљивце или њихове ортаке и саучеснике у почињеној крађи, да их може у наше име зауставити, изложити читав случај и наведени новац од њих слободно затражити без било каквог и било чијег противљења, онако како право и правда налажу и, такође, ако је неко други преузео тај новац од речене браће, да исти Јаков Теста од дотичног може тражити и узети наведени новац. Стога, усрдно молимо ваше братство и пријатељство да нам по овом питању изађете у сусрет, као што то обично чините приликом других оправданих и искрених молби, и да учините да се зауставе наведени крадљивци и њихови ортаци и саучесници, ако се деси да се нађу, како би речени Јаков Теста, као истражитељ о наведеном новцу, у наше име читав тај новац могао узети. Ако учините као што је горе предложено, ми вам нудимо једнаке услуге или чак и веће од ваших. Дато у нашем граду Ливну, другог децембра 1449.

Дипломатичке особености

Анализирана исправа представља комбинацију акредитације (пуномоћја), налога и обавештења. Њен фактички дестинатар је био овлашћени посланик краља Томаша – Јаков Теста, коме је документ и уручен. Са друге стране, инскрипцијом је назначено да се акт издаје да би се владари Италије, а посебно Венеција и њен дужд Франческо Фоскари, обавестили о Јаковљевој мисији и како би се од њих затражила помоћ и подршка. Исправа у начелу има формулар повеље, али својом једноставном структуром, као и садржајем и начином обликовања централних формула подсећа на сложено веровно писмо. По истом,

¹⁹ Израз *fratres* може означавати и браћу и фратре (у овом случају фрањевце).

хибридном обрасцу исти владар је издао још једну акредитивну исправу осам година касније (1457) и то Николи, сину Јакова Тесте, када је полазио у дипломатску мисију у Италију и Бургундију.²⁰ Унутрашњи образац почива на низу формула, уобичајеном за мање свечане документе изграђене по тзв. „угарском моделу“. Он обухвата интитулацију, инскрипцију, салутацију, промулгацију, експозицију, диспозицију и датум.²¹ И према спољашњим одликама, ради се о „обичној“ повељи – она је исписана на папиру, стандардних димензија, без посебних украса и са средњим печатом утиснутим на предњој страни, испод текста. У тексту је употребљен најопштији, заменички назив за исправу – *presentes* (ово).²²

Већина формула је релативно типична. Интитулација *Stephanus Thomas Dei gratia Rascie, Bosne maritimeque Rex etc.*, укључује и девоцију. Инскрипција представља комбинацију опште и посебне, јер се акт упућује и свим и појединим Христу вернима (*Universis ac singulis Christi fidelibus*) и посебно млетачком дужду и другим владарима и представницима власти у Италији. Примери оваквих, двоструких инскрипција су релативно чести у босанској дипломатици.²³ Уместо промулгације, на инскрипцију се најпре надовезује салутација – *salutem et prosperos successus*. Промулгација, међутим, не изостаје (*Noveritis per presentes*), већ уводи експозицију, којом је обухваћен повод за издавање акта – пљачка 550 дуката краља Томаша, које је протовестијар Рестоје донео у Сињ бану Петру Таловцу, а који су били положени у сакристију Цркве Св. Марије, одакле су их опљачкала двојица браће – Томаш и Илија.

Диспозицијом босански краљ обавештава владаре Италије, пре свега млетачког дужда Фоскарија и његове службенике, да је именовао Јакова Тесту за истражитеља који треба да нађе и поврати украдени новац, те да очекује сарадњу млетачких власти у циљу остварења правде. На

²⁰ Н. Исаиловић, *Акредитивно писмо*, 175–186.

²¹ М. Вркović, *Исправе хрватских народних владара и латинске исправе босанско-хумских владара и велможа*, Zadar–Mostar 1998, 32–37, 117–340.

²² Исто, 35.

²³ Присуство обе инскрипције (опште и експлицитне посебне) среће се у низу докумената различитих типова (уговорима, даровницама, нотификацијама, разрешним повељама). Такви случајеви су присутни у повељама бана Пријезде, Шубића, Стјепана II, у повељи Твртка I Николи Горјанском, у обе исправе Радича Санковића, уговору кнеза Павла Раденовића са Дубровчанима, Томашевом овлашћењу за Јакова Тесту, као и у већини даровница из периода након смрти краља Твртка I.

крају диспозиције налази се завршна одредба, апрекативног карактера, која гласи – *Quod si ut superius effeceritis nos ad paria et his maiora vestra beneficia offerimus*. Овакви изрази су забележени свега неколико пута у босанској дипломатичкој пракси и имају за циљ изражавања захвалности унапред.²⁴ Уколико Венеција изађе у сусрет краљу Томашу, он ће им узвратити истом или већом услугом, када њима то буде потребно. Најзад, датум се састоји од локацијске (*Datum in castro nostro Hlivna*) и хронолошке одреднице, по систему дан – месец – година (*die II° mensis decembris M^o CCCC^o XL^{mo} nono*).²⁵

Просопографски подаци

Franciscus Fuscari (Франческо Фоскари), дужд, 2 (ред у изворнику) – млетачки дужд (1423–1457). Управљао је Венецијом током ратова са Миланом и консолидације млетачке власти у Далмацији, Зетском приморју и Албанији.

Литература: J. J. Norwich, *A History of Venice*, London 1989, 300–341; D. Romano, *The Likeness of Venice. A Life of Doge Francesco Foscari 1373–1457*, New Haven – London 2007; Н. Исаиловић, *Акредитивно писмо краља Стефана Томаша*, 183.

Prothovestiarus Restoia (Рестоје Милохна), протовестијар босанских краљева, 6 – био је син Милохне из Богонине Горе, а његова породица потиче из области Ливна, због чега се јављао и са епитетом „de Hlevna“. Имао је брата Медоја, а познат је и његов сродник Никола. У изворима се помиње скоро 30 година (1422–1451). Каријеру је почео 1422. као канцелар краља Твртка II, а закључно са 1451. годином написао је најмање четири исправе поменутог владара и његовог наследника,

²⁴ Сачувана су само три таква примера, и то у латинским исправама – Твртковом писму (са елементима повеље) издатом Млечанима 1366. – *sperantes a vestra magnificentia in centuplo similia seu maiora nobis affluisse*; те у две Томашеве акредитације, односно налога. Први је управо анализирани документ, а други јемство за Јаковљевог сина Николу Тесту из 1457, упућено владарима Запада, које је дотични имао да посети – *efficere velitis... offerentes nos ad paria et hiis maiora vestra beneplacita*. Наведене одредбе су биле или у потпуности уграђене у диспозицију или су долазиле одмах иза ње. S. Ljubić, *Listine IV*, Zagreb 1874, 84; Н. Исаиловић, *Акредитивно писмо краља Стефана Томаша*, 175–186.

²⁵ Датум није одређен верским празником, већ даном и месецом, што је сличније приморским, него угарским обичајима. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици XVII. Датирање*, Глас СКА 132 (1928) 36–45; М. Brković, *Isprave*, 152–167.

краља Томаша. Од 30-их година XV века помиње се као краљевски коморник и протовестијар, а често је одлазио и у дипломатске мисије. Називан је и кнезом, као и „почтеним витезом“. Био је у пратњи Твртка II током његових честих боравака ван Босне (1434–1436). Рестоје је био католик и због својих заслуга је био стављен под заштиту папа Еугена IV и Николе V. Судаћи на основу докумената из 1442. и 1449. године изгледа да је он повезао трогирске Тесте са двором Котроманића.

Литература: А. Babić, *Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni*, Radovi Naučnog društva NR BiH XIII–5, Sarajevo 1960, 49–50 (= А. Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo 1972, 138–140); Р. Živković, *Ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u XIV i XV stoljeću*, Tuzla 1986, 172–176; isti, *Socijalne promjene na dvoru bosanskih kraljeva tijekom 14. i 15. stoljeća (primjeri nastanka novog plemstva u Bosni)*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 21 (1988) 27–30; isti, *Počteni vitez Restoje Milohna, komornik, knez i protovestijar na dvoru bosanskih kraljeva*, Iz srednjovjekovne povijesti Bosne i Huma, Osijek 2002, 183–197; В. М. Vrdoljak, *Srednjovjekovni spomenici s natpisom na Groblju Sv. Ive u Livnu*, Starohrvatska prosvjeta III/30 (2003) 239–246; С. Рудић, *Неколико нових података о Рестоју Милохну*, 173–180.

Banus Petrus (Петар Таловац), хрватско-далматински бан, 6 – у изворима се наводи и као Перко или Пирко. Био је млађи брат Матка Таловца, истакнутог присталице краља Жигмунда Луксембуршког, који је и сам држао банску част. Таловци су, бар према традицији, корчуланско-дубровачког порекла, а свој успон су започели помажући краља Жигмунда током његовог тегобног повратка у Угарску после пораза код Никопоља (1396). Није познато њихово породично презиме, а епитет „од Таловца“ добили су по свом славонском поседу Тополовица (који се налазио између Вировитице и Грђевца). Петар је био далматинско-хрватски бан од 1438. до своје смрти марта/априла 1453, али и кнез Цетине и Клиса. Његови односи са суседном Босном били су променљиви и осциловали су између отвореног сукоба и сарадње. Био је ожењен Хедвигом (Јадвигом), а иза себе је оставио два сина, Иваниша и Стјепана, око чијег су се старатељства отимали рођаци Таловаца, Улрих Цељски, Котроманићи, Косаче и Венеција. У првој половини 1454. године Млечани су их ставили под своју заштиту, осујећујући планове других политичких чинилаца у региону.

Литература: В. Klaić, *Hrvatsko kraljevstvo u XV. stoljeću i prvoj četvrti XVI. stoljeća (1409–1526)*, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva 8

(1905) 131, 135–137, 140, 144; isti, *Povijest Hrvata* III, 155–162, 179–180, 189–303, 311–330; M. Perojević, *Talovci – cetinski i kliški knezovi*, Kalendar Napredak 27 (1937) 171–193; E. Mályusz, *A négy Tallóci fivér*, Történelmi Szemle 23/4 (1980) 531–587; M. Šunjić, *Bosna i Venecija* (према регистру); I. Botica, *Franjevački samostan i crkva Sv. Marije*, 12; S. Jalimam, *Vojno-političke veze srednjovjekovne Bosne i Cetinske krajine*, 19–36.

Thomas et Elias, fratres (Томаш и Илија, браћа или фратри), 7, 8 – лица позната само из ове исправе. Оптужени су да су из сакристије Цркве Св. Марије у Цетини (подграђу Сиња) украли 550 дуката који су припадали босанском краљу Томашу.

Jacobus Testa (Јаков Хлапчић Теста), заступник и истражитељ, 9, 11, 14, 17 – трогирски грађанин и трговац, дипломата у служби Иваниша Нелипчића и босанских краљева Твртка II и Томаша. Припадао је пучком слоју, а био је син Хлапца (*Clapaz*) Дражојевића, за кога Младен Анчић претпоставља да је могао бити Пољичанин и који се помиње у изворима 1385. године. Није јасно одакле потиче презиме Теста. Јаков је био један од најбогатијих и најкрупнијих трогирских трговаца. Највише је трговао платном, а од почетка XV века развијао је и послове са залеђем, пре свега са кнештвом Нелипчића и са Босном. Деловао је и као закупац земљишних поседа у граду и трогирском дистрикту. Наступао је као партнер млетачких трговаца, Ивана, Балтазара и Јакова Белтрамових до 1417. године.

У време обновљеног угарско-млетачког рата (1418–1420) укључио се у политику, као присталица Угарске и краља Жигмунда. Заступао је неке сплитске избеглице децембра 1418, а 5. маја је од краља именован за капетана галије са задатком да напада млетачке бродове и робу, за шта су му опроштени сви порези. Уочи уласка венецијанског адмирала Пјетра Лоредана у Трогир, побегао је из града у ноћи 21/22. јуна 1420, са другим угарским присталицама. Непун месец касније, пошто му је иметак конфискован, прикључио се молби неколицине племића да му дужд дозволи повратак у град. Дужд је обећао да ће се сви моћи вратити у Трогир, ако се у року од шест месеци појаве у Венецији и представе свом новом господару. Јаков, који је вероватно боравио код Нелипчића, заиста је отишао у Млетке где су га затекли трогирски посланици који су крајем јула и почетком августа 1421. тражили од млетачких власти да му коначно дозволе повратак, јер је признао нову власт, како би се смириле страсти међу Тестиним пријатељима. Дужд је истакао да је спреман да

услиши молбу, али да Јаков мора бити стрпљив. Пуштен је тек после јуна 1422, пошто се тада јавља као сведок једног уговора у Венецији.

Зна се да је, после повратка у Трогир, обновио своје послове са залеђем, а у закуп је добио земљу Микација (Михача) Витурија, који се није одрекао угарског краља. Држао ју је и 1428. године. Током 1425. и 1426. био је дипломатски представник кнеза Иваниша Нелипчића у Венецији, али је после његове смрти (1435) ушао у спор са његовим наследницима, од којих је убрзо почео да потражује неке дугове (почетком 1437). Средином 1426. године упућен је у Сењ, са једним Млечанином, како би идентификовао заточеног гусара Марка Грозду и присуствовао његовом погубљењу. У марту 1440. био је сведок отварању тестаментa трогирског племића Петра Чипика, а следеће године се јавља у неким локалним пословима, везаним за дораду локалних цркава.

Ускоро се нашао и у служби босанских владара, сигурно посредством Рестоја, канцелара и протовестијара Твртка II, са којим је вероватно дошао у везу кроз трговачке послове, пошто се бавио продајом тканина у Босни. Као званични Рестојев заступник боравио је у Млечима у фебруару 1442, а крајем 1449. године именован је за истражитеља у случају крађе новца краља Томаша. Павао Андреис забележио је да је једна Јаковљева кућица у Трогиру откупљена за 570 дуката 1452. године ради изградње сакристије трогирске катедрале. Притом, нигде се експлицитно не наводи да је Јаков тада покојни. Умро је пре септембра 1468, када се његов син Стјепан помиње као *Ser Steffanus quondam ser Jacobi Testa*, али је могуће да је преминуо већ 50-их година XV века. Био је ожењен Славом, сестром трогирског трговца Антуна Анте Жвановића. Имао је најмање тројицу синова – Николу, Стјепана и Јеронима. Сва тројица су била трговци и дипломати у служби Котроманића и Косача. То се посебно односи на Николу, који је током 35 година дуге дипломатске каријере стекао и наслов витеза. Никола се наводи као *Nicola Jacobi* или *Nicola de Jacobo Testa* више пута 1451, 1455. и 1457. године. У тим случајевима Јаков се такође не наводи као покојни (*quondam*).

Извори: G. Lucio, *Memorie storiche di Tragurio ora detto Traù*, 447, 450, 451; J. B. Sajanello, *Historica monumenta ordinis sancti Hieronymi congregationis B. Petri de Pisis*, Roma 1760, 189; Я. Шафарикъ, *Понисъ акта принадлежећи къ историји Срба и остальы Югословена наодећи се у Млетачкомъ генералномъ архиву*, Гласник ДСС 10 (1858) 104; J. Schafarik, *Acta Archivi Veneti spectantia ad historiam Serborum et reliquorum Slavorum meridionalium II*, Belgradi 1862, 240–241, 321–323;

S. Ljubić, *Listine VIII*, 31, 108, 109; I. Strohal, *Statut i reformacije grada Trogira*, Zagreb 1915, 214; P. Andreis, *Povijest grada Trogira I*, Split 1977, 155, 331; I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru II*, 955, 960, 961; *Statut grada Trogira* (prev. M. Berket, K. Prijatelj, A. Cvitanić, V. Gligo), Split 1988, 271.

Литература: М. Perojević, *Dva borca za slobodu*, Kalendar Napredak 22 (1933) 97–104; *Poviest hrvatskih zemalja BiH*, Sarajevo 1942, 457, 519; A. Babić, *Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni*, 49, 52 (= A. Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, 138, 141); C. Fisković, *Neobjavljeno djelo Blaža Jurjeva u Stonu*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 13 (1961) 125; M. Šunjić, *Prilozi za istoriju bosansko-venecijanskih odnosa 1420–1463*, Historijski zbornik 14 (1961) 125; isti, *Gusarstvo kao oblik otpora mletačkoj vlasti u sjevernom Jadranu i njegovi nosioci od 1420. do 1430. godine*, Godišnjak DI BiH 16 (1965) [1967], 9; isti, *Bosna i Venecija*, 193–194, 334, 336–337; V. Klaić, *Povijest Hrvata III*, 111–112; P. Živković, *Tvrtko II Tvrković, Bosna u prvoj polovini XV. stoljeća*, Sarajevo 1981, 203; M. Ančić, *Ljetopis kraljeva Hrvatske i Dalmacije (Vrijeme nastanka i autorstvo Hrvatske redakcije Ljetopisa popa Dukljanina)*, Zgodovinski časopis 44–4 (1990) 542–543; I. Babić, *Oporuke Pelegrine, Petra i Koriolana Cipika*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 30 (2006) 41; Н. Исаиловић, *Акредитивно писмо краља Стефана Томаша*, 181–183; I. Benyovsky Latin, *Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku*, Povijesni prilozi 32 (2007) 52, 56; ista, *Srednjovjekovni Trogir. Prostor i društvo*, Zagreb 2009, 36, 155, 187, 210; D. Zelić, *Chiese in Traù – rukopis Pavla Andreisa u Muzeju grada Trogira*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 33 (2009) 101.

Важније установе и појмови

У претходним свескама *Грађе о прошлости Босне* већ су објашњени следећи појмови и установе: **princeps/владар** (ГПБ 1), **dominus/господин** (ГПБ 1–5), **rector** (ГПБ 1, 2), **prothovestiarus/протовестијар** (ГПБ 1), **florenus/дукат** (ГПБ 1–5, према регистру).

Marchio (маркгроф), 2 (ред у изворнику) – титула која је изворно везивана за крајишке грофове франачке државе – грофове марки. Касније је у западној хијерархији титула представљала једну од највиших, испод херцега (*dux*), а изнад грофа (*comes*).

Литература: *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae* 4, Zagreb 1974, 700–701; J. F. Niermeyer, *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden 1976,

654; *Dictionary of the Middle Ages VIII*, editor in chief J. R. Strayer, New York 1987, 133 (W. C. Jordan).

Capitaneus (капетан), 3 – реч која је имала низ значења, а повезана је са латинским *caput* (глава). Капетан је заправо начелник. У средњем веку је овај термин најчешће означавао заповедника ратног брода или војске, али се понекада односио и на поглавара града или села. Није сасвим јасно у ком је контексту употребљен у анализираној исправи.

Литература: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU IV*, Zagreb 1892–1897, 841–842; *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae* 1, Zagreb 1969, 171–172; J. F. Niermeyer, *Mediae latinitatis lexicon minus*, 134–135; *ЛССВ*, 279–280 (Ђ. Тошић).

Sacristia (сакристија), 7 – црквена ризница. У западној хришћанској архитектури најчешће посебна просторија у цркви или поред цркве у којој се чувају реликвије, богослужбени предмети, одећа и књиге.

Литература: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU XIV*, Zagreb 1952–1955, 519; *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae* 6, Zagreb 1976, 1024; *ЛССВ*, 621 (Ј. Мргић).

Procurator (заступник), 9 – особа овлашћена да заступа другу особу, у овом конкретном случају владара, у одређеним пословима.

Литература: *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae* 5, Zagreb 1975, 918–919.

Топографски подаци

Partes Italie (области Италије), 4 (ред у изворнику) – мисли се на све тадашње државе Апенинског полуострва, односно на простор данашње Италије.

Sancta Maria in Cetina (Црква Св. Марије у Цетини), 7 – Приликом оснивања фрањевачког манастира у Цетини 1357. године, кнез Иван Нелипчић је изградио и централну манастирску цркву посвећену Богородици, познату као Црква Свете Марије. Читавом комплексу је касније додата и Црква Свете Катарине, коју је подигао Петар Таловац (1441). Под турском влашћу, манастир је, заједно са црквама, запуство. Према убикацији на основу писаних извора, црква, као и цео комплекс налазили су се у Цетини, подграђу града Сиња, испод јужних зидина утврђења. Данас нема видљивих материјалних налаза, а на место исте

упућује каснији микротопоним Стара црква, забележен на катастарској мапи из 1709. године.

Литература: I. Botica, *Franjevački samostan i crkva Sv. Marije*, 9–29 (са старијом литературом).

Нливна (Ливно), 19 – град у Босни и Херцеговини, централно насеље Ливањског поља. До XIV века припадао је угарској држави и био под надлежношћу бана Хрватске и Далмације, док се од времена Стјепана II Котроманића углавном налазио у Босни. Ливно је било име жупе, а сам град је најчешће називан Бистрицом или Бистричким Градом. Жупа и град 1400. прелазе у руке Хрвоја Вукчића, а после 1416. године те поседе преузимају Котроманићи. Читава област је пала под власт Османлија најкасније између 1463. и 1468. године. Клишки санџак, основан после пада Клиса 1537. године, током највећег дела свог постојања имао је административно средиште у Ливну.

Литература: V. Klaić, *Građa za topografiju i historiju Hlivanjske županije i grada Hlivna*, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 15 (1928) 13–24; M. Ančić, *Livno – srednjovjekovna županija*, Split 2001; Т. Рибар, *Западне стране у средњовековној босанској држави*, Београд 2010. (према регистру); *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, Београд 2010, 167 (Т. Рибар).

Neven Isailović
Aleksandra Fostikov

Institut d'Histoire
Belgrade

**DOCUMENT DU ROI STEFAN TOMAŠ AUTORISANT JAKOV
TESTA A RECOUVRER L'ARGENT PILLE A SINJ**

1449, décembre 2, Livno

Résumé

Le roi de Bosnie Stefan Tomaš délivre le 2 décembre 1449, un document par lequel il informe le doge de Venise Francesco Foscari et les autres souverains italiens qu'il autorise son représentant, le Trogirien Jakov Testa, à rechercher et arrêter deux voleurs qui lui ont dérobé 550 ducats déposés dans la sacristie de l'église Sainte-Marie, sanctuaire du couvent franciscain de Cetina, ville basse de Sinj. Cet argent avait été remis par le protovestiaire royal Restoje au ban de Croatie et de Dalmatie, Petar Talovac, qui l'avait déposé dans ladite sacristie. C'est là qu'il a été dérobé, une nuit, par les frères (peut-être même tous deux religieux?) Tomaš et Ilija, qui se sont ensuite, à ce que l'on suppose, enfui en direction des possessions de Venise. Pour cette raison, le roi Tomaš prie le doge de permettre à Jakov Testa de mener son enquête, de procéder à l'arrestation des voleurs et de leurs éventuels complices, et de recouvrir l'argent dérobé.

Mots-clés: Stefan Tomaš, Petar Talovac, Jakov Testa, Eglise Sainte-Marie à Cetina (faubourg de Sinja), franciscains, XVème siècle, charte, pouvoir.